

Rockesholms kyrkogård

Grythyttans socken, Örebro län, Västerås stift

Inventering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar 2014-2015



Anneli Borg
Charlott Torgén
Rapport 2014:24

Engelbrektsgatan 3
702 12 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se

Texterna samt bilderna i denna rapport har licensierats med Creative Commons licens.



www.creativecommons.se

Texterna i denna rapport är skrivna av Charlott Torgén och Anneli Borg
Bilderna i denna rapport är tagna av Charlott Torgén och Anneli Borg, om inget annat anges.

INLEDNING	7
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	7
METOD	7
BLANKETTER OCH RAPPORTER	8
FOTOGRAFIER.....	8
ARKIV	8
URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR	8
KRITERIER	8
GRAVVÅRDAR MED JÄRNDETALJER.....	9
GJUTNA GRAVVÅRDAR.....	9
GRAVVÅRDAR AV KALKSTEN	9
KONSTNÄRLIG UTFORMNING	9
TIDSTYPISK OCH REPRESENTATIV FÖR SIN TID	9
GRAVVÅRDAR MED PERSON- ELLER LOKALHISTORISKT INTRESSE.....	9
TITLAR/YRKESGRUPPER	9
ORTS-, BY- OCH GÅRDSNAMN.....	9
SAMHÄLLSHISTORISKT VÄRDE	9
ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR	10
HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE	11
ROCKESHOLMS KYRKOGRÅRD	13
ROCKESHOLMS HISTORIA I KORTHET	13
ROCKESHOLMS KAPELL	14
KYRKOGRÅRDENS HISTORIA.....	14
KYRKOGRÅRDSBESKRIVNING	15
GRAVVÅRDAR ÖVER PERSONER AV LOKALHISTORISKT INTRESSE	17
BRISTER OCH ÅTGÄRDER	18
GRAVVÅRDAR AV KALKSTEN	18
GRAVVÅRDAR AV JÄRN/GJUTJÄRN - INDUSTRIHISTORIA.....	19
VÅRD AV GJUTNA GRAVVÅRDAR.....	19
ÖVRIGT	20
SLUTORD	21
KÄLLOR OCH LITTERATUR	22
BILAGOR	23
KVARTER 1	24
KVARTER 2	25
KVARTER 3	26
KVARTER 4	27
KVARTER 5	28

KVARTER 6	29
KVARTER 7	30
KVARTER 8	31
KVARTER 9	32
KVARTER 10	33

INLEDNING

Kyrkogårdar och begravningsplatser är ofta anläggningar med en lång historia. Genom deras framväxt och utveckling över tid utgör de värdefulla kulturmiljöer. Det är av stor vikt att dessa miljöer vårdas och bevaras inför framtiden på ett föredömligt sätt.

En vandring på kyrkogården berättar om lokalbefolkningen och dess lokala historia. Inskriptioner på gravvårdarna kan berätta om yrken, vilka vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten, och släkter kan följas bakåt i tiden. Gravvårdar och även kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och skiftande ideal samt visar på äldre tiders hantverksskicklighet i detaljer som till exempel sten- och gjutjärnsarbeten.

Gravvårdarna visar även på olika samhällsklassers gravskick vilket är av stor vikt att värna om. Särskilt värdefull är den äldre indelningen i köpta och allmänna gravar. För gemene man kan det troligtvis vara lättare att förstå det kulturhistoriska värdet av de praktfulla och storskaliga gravvårdarna men lika viktigt är det att slå vakt om de mindre och anspråkslösa gravvårdarna då även de kan ha ett lika högt kulturhistoriskt värde.

Det är inte bara gravvårdarna som utgör viktiga komponenter i kyrkogårdsmiljön utan även andra element såsom gravplatsernas växtlighet, träd, murar, grindar, beläggning etc. Detta är något man bör väga in vid dagens förändringar som genomförs för att underlätta den praktiska skötseln av kyrkogården.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

ÖLM diarienummer: 2015.230.042

Dokumentation: Örebro läns museum

Tidpunkt för arbetenas utförande: Under hösten och vintern 2014 har representanter från Örebro läns museum genomfört fältarbetet av kyrkogårdsinventeringen, rapporten har sedan sammanställts under hösten 2015.

METOD

På uppdrag av Nora Bergslags församling har Örebro läns museum genom Anneli Borg och Charlott Torgén utfört inventering av Rockesholms kyrkogård. Inför uppdraget fördes en diskussion angående upplägget mellan Örebro läns museum och Bengt Einarsson, kyrkogårdsföreståndare och fastighetsansvarig. Inledningsvis omfattade inventeringen de gravvårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Efter diskussion med stiftsantikvarie Anna Gütthlein togs ett nytt beslut att samtliga gravvårdar skulle ingå i inventeringen. På grund av det ändrade beslutet inventerades endast Rockesholms kyrkogård och södra kyrkogården i Nora år 2014, resterande kyrkogårdar inventeras år 2016. Den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar är gjord av Anneli Borg och Charlott Torgén.

För att säkert veta att rätt gravvård inventerades hade undertecknade med sig i fält församlingens information från gravregistret samt gravkartor.

Blanketter och rapporter

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har dokumenterats med hjälp av en inventeringsblankett (se bilaga) och fotograferats. Det är en blankett för varje gravvård. Varje inventeringsblankett innehåller även en bild.

Sammanställningen, som gjorts i form av en rapport innehåller historik över begravningsskicket i Sverige, historik för orten, historik över kyrkogården, en beskrivning av kvarteren samt samtliga blanketter med de gravvårdar som bedömts vara kulturhistoriskt värdefulla. Blanketterna redogör bland annat för gravvårdens gravplatsnummer, kvarter, inskription, titel, material, form, stil, skador och kulturhistoriskt värde med urvalskriterium samt en bild.

Originalmaterialet till hela inventeringen förvaras på Örebro läns museum. Inventeringen levereras till Kyrkogårdsförvaltningen, länsstyrelsen i Örebro län samt Västerås stift i pappersformat.

I rapporten avser begreppet gravvård den synliga gravanordningen med t.ex. omgärdning, växtlighet, ytmaterial, skulptur, sten, kors osv.

Vid bedömning av kulturhistoriska objekt behöver man i regel ett tidsperspektiv på några decennier. Kulturmiljövården brukar därför avstå från att ta ställning till objekt som är yngre än ca 30 år. I denna inventering har därför inte gravvårdar som är yngre än från 1980-talet tagits med.

Fotografier

Bilderna har tagits med digitalkamera. Bilderna har både fungerat som arbetsmaterial under rapportarbetet och vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet.

Arkiv

Inför inventeringsarbetet har vi gått igenom Örebro läns museums arkiv samt använt litteratur och andra inventeringar som underlag.

URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR

Kriterier

Följande urvalskriterier har använts vid kyrkogårdsinventeringen vid Rockesholms kyrkogård för att peka ut de särskilt bevaransvärda gravvårdarna:

Gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer

Gravvårdar av kalksten

Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning

Gravvårdar med tidstypisk och/eller representativ utformning

Gravvårdar med titel/titlar

Gravplatser av person- och bygds-/ortshistoriskt intresse

Gravvårdar före år 1900

Gravvårdar med samhällshistoriskt intresse

Gravvårdar med järndetaljer

I urvalet har samtliga gravvårdar med järndetaljer tagits med som kulturhistoriskt värdefulla.

Gjutna gravvårdar

På Rockesholms kyrkogård finns en gjuten gravvård, såväl livsten som tillhörande staket samt en gravvård avgranit med gjuten inskriptionsplatta .

Gravvårdar av kalksten

Kalksten har sedan medeltiden brutits i Bergslagen för att användas som både mursten och som bruk i flertalet kyrkobyggnader samt vid järnframställningen vid de många bruken runt om i Närke. Under 1900-talets början fick kalkstenen ett stort uppsving när den rena naturstenen kom på modet.¹ Även mindre bemedlade lät tillverka gravvårdar i kalksten dock inte lika konstnärligt utformade men med samma typ av grundbearbetning. På Rockesholms kyrkogård finns idag endast två gravvårdar av kalksten kvar.

Konstnärlig utformning

Kriteriet konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och s.k. ”katalogstenar” som är mer arbetade än medeltalet.

Tidstypisk och representativ för sin tid

I inventeringen har ett antal gravstenar valts ut som tidstypiska eller representativa för sin tid. Syftet är att belysa variationen i stil från olika tidsperioder och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse

Information gällande person- och lokalhistoriskt värde har hämtats från den historiska sammanställningen ”*Trakten kring sjöarna Halvarsnoren och Skärjen och dess historia. Tillkomsten av Rockesholm.*” av Carl Geschwind 1998.

Det har varit svårt att hitta både skriftlig och muntlig information om gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse.

Titlar/yrkesgrupper

Inventering av gravstenar och deras inskriptioner ger inblick i bygdens historia. Gravstenarna berättar om vilka människor som levt och verkat i trakten och ger information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och ett antal yrken och titlar som finns representerade på kyrkogården förekommer inte idag. Historiskt har titlar visat på klasstillhörighet och social status. Det kan därför vara av stort intresse att uppgifter om titlar och yrke samt år dokumenteras. Man bör dock ta i beaktande att bevarade gravstenar vanligtvis tillhört dem som hade råd att skaffa sig en gravanordning.

Orts-, by- och gårdsnamn

Gravvårdarna är bevaransvärda och bidrar med värdefull information om bygdens historia.

Samhällshistoriskt värde

Titel eller inskription som berättar om historiska samhällsförändringar t.ex. utvandringen till Amerika.

¹ Örebro Läns Museum, Gustafsson, L. (2009) *Y som i Yxhult, Ytong och Mexi från Hällabrottet/Yxhult och Kvarntorp* . Örebro: Örebro Läns Museum

ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR

I dag är tankar om hushållning och återanvändning av naturens resurser högaktuella. Centrala gravvårdskommittén tog 1998² fram en skrift, ”Gravvårdar - allmänna råd för bevarande och återanvändning”, som belyser möjligheterna till detta, råd för att värna, bevara och återanvända gravvårdarna på kyrkogårdarna. Återanvändning av gravanordningar och gravstenar uppfattas av många som en svår fråga. Det förekommer i Sverige och är på vissa håll en sed men på andra håll en helt främmande företeelse.



En kulturhistoriskt värdefull gravvård med sand och stenram som går att återanvända, kvarter 4 på Ramsbergs gamla kyrkogård.

Innan beslut om återanvändning kontaktas Länsstyrelsen i Örebro Län alternativt Örebro Läns Museum. Kyrkogården som helhet utgör ett historiskt dokument och var åtgärd eller förändring kräver att en diskussion förs.

Det är av stor betydelse att strukturen bevaras och att gravvårdar återanvänds i den mån detta är lämpligt. Flertalet gravvårdar har en gravsten som inte är lämplig att omarbota, och där det kulturhistoriska värdet riskerar att påverkas enskilt eller i den miljö/det sammanhang den är placerad i. Att hålla kyrkogården ”levande” är både relevant och möjligt. Goda exempel finns på kyrkogårdar där exempelvis stenramar i ett välbevarat kvarter återanvänts för askgravar eller där befintliga och kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar kompletterats med en mindre liggande gravsten.

Rekommendationer för enskilda gravvårdar saknas i de flesta fall, utan bör bedömas från fall till fall.

² Uppdaterad 2007.

HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

Källor: *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, *Kyrkogårdsinventeringar av Hille kyrkogård, Gästrikland, Misterhults kyrkogård, Linköping stift och Norra kyrkogården, Askersund*.

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så sätt att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. Vanligt förekommande är att en begravningsplats rymmer ett kapell inom sitt område.

I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bland annat att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt större utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogården delades upp i olika områden, först mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligtvis av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen fanns i form av stenkors, tumbor och hällar. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller av ett träkors. Välbärgade människor begravdes redan under medeltiden även inne i kyrkan.

Under 1600-talet var det kyrkorummets, fristående gravkor, inredda gravrum m.m. som utgjorde platsen för de välbärgades gravar medan gemene man begravdes på kyrkogården. Vanligt var att kyrkogården omgärdades av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som den då kallades, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, kallmurad. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på flera sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till men rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut tilltog protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs smittospridande, ohygieniskt och orsakade stort obehag, framför allt sommartid. I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde trädplanteringar och striktare planer på nyanlagda kyrkogårdar. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, begravningsplatserna skulle anläggas utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som ett resultat av den debatt som förts under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplanteringar var ett viktigt inslag och framförallt på de nyanlagda kyrkogårdarna där det tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var emellertid fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till det utseende som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar. Vid denna tid blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten vilket bidrog till att gravvårdarna började massproduceras. De vanligtvis höga vårdarna av granit, marmor, och kalksten samt järnstaket, gjutjärnsurnor och gjutjärnskors är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Kyrkogårdar och begravningsplatser indelades i olika områden, dels där den dödes familj fick köpa gravplats, dels områden som var kostnadsfria. Dessa senare områden kallades vanligtvis

allmänna linjen, s.k. linjegravar. Här begravdes människor i den ordning de avled. Detta sätt att begrava ansågs vara mycket fördelaktigt eftersom gamla gravar åter kunde öppnas när kyrkogården var fullbelagd. Följden av detta blev att stora grupper i samhället, de fattiga och anonyma, förblev anonyma även efter döden. Begravningsättet med linjegravar förekom ända in på 1960-talet.



En välbevarad rad med allmänna linjegravar i kvarter 5 på Södra kyrkogården, Lindsberg.

Under 1800-talets senare del blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostade gravvårdar. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Parallellt med den strikt anlagda kyrkogården började man mot slutet av 1800-talet anlägga kyrkogårdar med en mindre stram utformning, inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap.

Skogskyrkogårdar, som i Sverige blev populära under 1900-talets första hälft, kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena. Under 1900-talet accelererade massproduktionen av gravstenar och strängare utformningsbestämmelser ledde till att gravvårdarnas variationsrikedom efterhand försvann. Även vegetationens utformning blev enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blev vanliga istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogårdarna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar dem på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren från 1950- och 60-talen kännetecknas av kraven på rationell skötsel och enhetlig utformning. Detta har bidragit till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

De senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och gett ett större utrymme för personligt formspråk.

ROCKESHOLMS KYRKOÅRD

Rockesholms historia i korthet

Källor: *Trakten kring sjöarna Halvarsnoren och Skärjen och dess historia. Tillkomsten av Rockesholm.*
Sammanställd av Carl Geschwind, 1998.

Rockesholm är beläget på näset mellan sjöarna Halvarsnoren och Skärjen. Människor har funnits i området sedan stenåldern vilket de fynd som gjort i trakten tyder på. Sjöarna utgjorde tidigt en viktig farled för såväl människor som varor.

I trakten har sedan medeltiden, kanske längre, funnits torpställen. Några av dess växte till gårdar (bland annat Ullnäs, Varnäs, Kråkvik, Björnstorp (idag troligtvis Älvestorp), Fetebjörstorp och Högborn) som under lång tid haft stor betydelse för trakten.

Bergshantering och gruvbrytning kom troligtvis i gång under 1200-talets slut och i trakten har funnits gruvor och hyttor från medeltiden och fram till 1900-talets början. Här fanns skog, malm och vattenkraft som var viktiga för bergshanteringen.

Under 1500- och 1600-talen ökade befolkningen. En av anledningarna var att många svedjefinnar invandrade till trakten. Hertig Karl, sedermera Karl IX, kungjorde att den som var villig att bosätta sig i hans hertigdöme skulle komma att åtnjuta allehanda lättnader i fråga om skatter. Hertig Karls hertigdöme omfattade hela Värmland, delar av Södermanland samt större delen av Närke. Den tekniska utvecklingen inom bergshanteringen gick framåt under samma tidsperiod, vilket också bidrog till befolkningsökningen.

Under 1600-talet påträffades silverfyndigheter i trakten vilket rörde stort intresse hos stadsmakten. 1638 försökte man vid Älvestorp gräva en kanal för att sänka vattennivån vid sjön Torrvarpen där man trodde sig funnit silver. Snart påträffade dock mer lönsamma fyndigheter. Ett silververk anlades i Hällefors 1639 vilket bland annat förde med sig att en ny väg mellan Örebro och Hällefors anlades. Transportlederna utgjordes dock i huvudsak av vattendragen, såväl sommar som vinter.

Första gången platsen där nuvarande Rockesholm är beläget, d.v.s. platsen mellan sjöarna Halvarsnoren och Skärjen, omtalas i bergskollegium år 1670. En delägare i Flosjöhyttan ansökte om att få sätta upp en hammare på Skärtorps ägor.

1693 gifter sig Emerentia Rockes med Erik Stockenström på Varnäs. De får tillsammans 15 barn. 1723 får Emerentia tillstånd att anlägga en hammare med härd på platsen mellan sjöarna Halvarsnoren och Skärjen. Tio år senare köper hon platsen med vattenrätt av bönderna för en tunna sill och en tunna lax.

Rockesholms bruk övertas 1750 av Olov Persson Holmgren, tidigare bokhållare och arrendator på bruket. Han uppför en herrgårdsbyggnad och medverkar till att ett kapell uppförs. Holmgren medverkar även till att en begravningsplats anläggs. På Rockesholms bruk fanns en plåthammare, ett stålverk, en såg, en mjölkvarn, samt bedrevs jordbruk. Olov Persson Holmgren förvärvar flera bruk i trakten och blir genom giftemål delägare i Carlsdals bruk. Vid hans död övertas bruket av sonen Olov Daniel Holmgren. Han hade inte lika stor framgång som sin far men Rockesholms bruk behålls inom släkten fram till 1870-talet då det kom att övertas av brukspatron C. P. Lindberg från Kolswa.

Herrgårdsbyggnaden brinner två gånger, 1840 och 1863. Båda gångerna brann byggnaden ner till grunden, men uppförs på nytt.

Järnet fraktades på så kallade sjöbanor under 1800-talets mitt. Det innebar att järnet fraktades på hästdrivna järnvägar mellan alla de sjöar som fanns i området. Järnvägen som öppnats mellan Nora och Örebro användes inte. Järnväg började byggas under 1800-talets sista decennier och sträckte sig mellan Kortfors och Grythytted. Den band samman bruken med Nora-Karlskoga Järnväg samt Bergslagernas järnvägar men kom aldrig att bli den förbindelselänk man hoppats på.

Järnframställningen var som högst på Rockeholms bruk under 1870-talet men sjönk sedan ganska fort successivt nedåt. Rockesholms AB upplöstes 1902. Många bruksarbetare började i stället arbeta inom skogsbruket. Järnet ersattes först av en trämassfabrik och sedan av en såg, som var i bruk till 1942.

Mellan åren 1935 och 1959 ägde Svenska Tobaksmonopolet herrgården som då fungerade som vilohem. I dag drivs herrgården som behandlingshem.

I byn fanns skola, affär samt anlades en Folkets park på 1920-talet.

Rockesholms kapell

Källor: *Trakten kring sjöarna Halvarsnoren och Skärjen och dess historia. Tillkomsten av Rockesholm.* Sammanställd av Carl Geschwind, 1998. *Kyrkor i Örebro län – en vägledning till Svenska kyrkans kyrkobyggnader*, Estrid Esbjörnson, 2000.

Den växande befolkningen i Rockesholm hade lång väg till kyrkorna i Grythyttan och Nora. Landsvägarna var i dåligt skick och vattenvägarna var svåra att ta sig fram på under höst och vårvinter. Brukspatronerna Salomon Stockenström på Varnäs och Olov Holmgren på Rockesholm samt patron Erik Dahlberg på Flosjötorp kom överens om att ett kapell borde byggas i Rockesholm och att kostnaderna skulle delas mellan Stockenström och Holmgren. År 1757 ansökte man hos Västerås domkapitel om att få uppföra en kapellkyrka och i september året efter beviljade kung Adolf Fredrik att kapellet fick uppföras. Kapellet invigdes den första januari 1765 av kyrkoherde Andreas Sevenius från Grythyttan.

Kapellet uppfördes vid Rockesholms bruksherrgård och placerades mitt emot mangårdsbyggnaden. Det är en reveterad byggnad med gula fasader och grå, dekorativt utformade omfattningar och valmat sadeltak belagt med skiffer. Invändigt finns en äldre interiör med altarpopsats, predikstol, öppna bänkar och läktare, som alla sannolikt härrör från byggnadstiden, bänkarna förändrades dock 1883. Figurativt måleri fyller läktarbarriärens fyllningar. Husets ena gavel är inredd i två våningar, där predikanten hade sin bostad. Kapellet har genomgått renoveringar 1883, 1922, 1942 och 1975.

Rockesholms herrgård med tillhörande byggnader, inklusive kapellet, ägs i dag av ett privat behandlingshem.

Kyrkogårdens historia

Källor: *Trakten kring sjöarna Halvarsnoren och Skärjen och dess historia. Tillkomsten av Rockesholm.* Sammanställd av Carl Geschwind, 1998.

1774, nio år efter att kapellet invigdes fick Rockesholms kapellag en egen begravningsplats, initiativtagare var brukspatron Olov Holmgren. Domkapitlet i Västerås skickade emellertid med vissa förbehåll, bl.a. att inget kapell fick byggas på begravningsplatsen och att ingen som inte tillhörde kapellaget fick begravas där. Kyrkogården förlades på andra sidan av Svartälven i förhållande till herrgården.

Det framgår i källan att brukspatron Olov Holmgren begravs, 67 år gammal, på Rockesholms kyrkogård den 6 april 1786. I dag finns ingen gravvård kvar över honom, endast över sonen Daniel Olov Holmgren och hans familj.

KYRKOGRÅRDSBESKRIVNING

Kyrkogården

Kyrkogården är belägen i en skogsglänta i utkanten av Rockesholm. Den är relativt liten och har en kvadratisk form. Kyrkogården omgärdas av en stenmur, kallmurad av rund natursten. Entrén ligger i den norra delen av kyrkogården och markeras av två granitpelare med en hög pargrind av järn där den övre delen är smidd och den nedre delen är klädd med klöverplåt.



Till vänster kyrkogårdens entré. Till höger bårhuset från sydöst.

Kyrkogården är symetrisk och har ett enkelt gångsystem av grus och i övrigt gräsbeväxta ytor. I mitten av kyrkogården finns en mindre byggnad, se beskrivning nedan.

På kyrkogården finns inga träd eller planteringar förutom några mindre spireabuskar vid den lilla byggnaden.



Till vänster kvarter 1. Till höger, närmast i bild kvarter 4 och längs med muren kvarter 2.

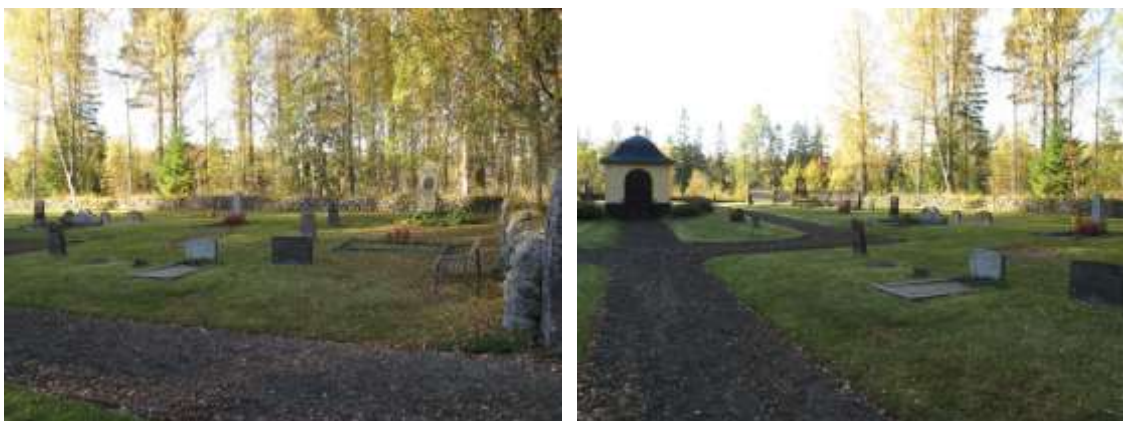


Bild till vänster visar kvarter 7. Till höger ser man delar av kvarter 7, kvart 8 och 9.

På kyrkogården finns gravvårdar från 1800-talets andra hälft och ända fram till i dag. Kyrkogårdens västra del domineras av en mycket stor gravvård över Olov Daniel Holmgren och hans familj. Gravvården är av gjutjärn med omgivande staket, även det av gjutjärn. I angränsande kvarter, kv 8, finns en stor del av kyrkogårdens äldre gravvårdar där flertalet är högre än vad de är breda. Närmast entrén, i kv 7, finns ett område med grusgravar med stenram. På kyrkogårdens östra del, kv 1 och 2, finns de nyare gravvårdarna som till större delen utgörs av låga breda stenar. I den södra delen av kyrkogården finns några äldre gravvårdar. Längs muren i sydöstra hörnet återfinns några mindre liggande stenar som är en rest av tidigare gravar på kyrkogården.



Bilden visar tidigare bortplockade gravvårdar som i dag är placerade i kv 2, kyrkogårdens sydöstra hörn.

Kyrkogården har troligtvis samma utformning i dag som då den tillkom. Kyrkogården har en tidlös karaktär som förstärks av att den ligger något enskilt till i en skogsglänta.

Bårhus

Mitt på kyrkogården står en liten kvadratisk byggnad med en lätt svängd takutformning som kröns av ett förgyllt kors. De rusticerade fasaderna är putsade i en gul kulör, under dagens putsskikt syns en slätare puts. Sidorna pryds av enkelt ytformade medaljonger. Sockeln är något utskjutande mot fasaden. Entrén utgörs av en rundbågeformad pardörr med spegelpartier, målade i en mörkt brun kulör. Taket är täckt av plåt med förskjutna falsar.

GRAVVÅRDAR ÖVER PERSONER AV LOKALHISTORISKT INTRESSE

Kvarter 9

Gravplatsnummer: 1

O. D. Holmgren, brukspatron och son till brukspatron Olov Holmgren som var ägare till bland annat Rockesholms Manufakturverk och initiativtagare till Rockesholms kyrkogård.

BRISTER OCH ÅTGÄRDER

Gravvårdar av kalksten

På Rockesholms kyrkogård finns i dag endast två gravvårdar av kalksten. Gravvårdarna åldras och det är skillnad på olika stensorters motståndskraft. Kalkstenen är en sedimentär bergart med en porös sammansättning. Skikten har olika hårdhet så skadorna uppstår därför selektivt i svaga zoner med sprickor, skiktning och vittring. Den synliga skadan är oftast ett resultat av flera samverkande nedbrytningsfaktorer.

Kalkstenen är känslig i samband med att den blir fuktig under höst- och vintertid. När vatten som trängt in i stenen fryser spränger den sönder stenen. Andra skadeorsaker kan vara att utfällningar sker i form av salt som spränger sönder stenen. Vittring kan även ske kemiskt genom reaktion på grund av föroreningar i luft och regn.

Om en skada uppstår på någon av gravvårdarna av kalksten, bör så snart som möjligt sakkunnig kontaktas, Länsstyrelsen i Örebro län eller Örebro läns museum. En kalksten med vittringsskador kan behöva någon form av skydd, exempelvis i form av en huv av trä, plåt eller kopparplåt.



Bilderna ovan visar på olika skador som flera av gravvårdar av kalksten kan ha. Vittring, skador efter frostsprängning, sprickor m.m.

Gravvårdar av järn/gjutjärn - industrihistoria

Konsten att gjuta i järn var känd redan under den sena medeltiden och redan på 1600-talet gjöts gravhällar. Gjuttekniken utvecklades och förfinades och det gjutna järnet kom med tiden att bli vanligare än smidesjärnet. Under 1800-talets andra hälft utvecklades och förbättrades metoden att gjuta i formar samtidigt som priset på järn sjönk. Av gjutjärnet konstruerades allt från bärande konstruktioner som broar, byggnadselement, växthus till trädgårdsföremål och gravvårdar. Gravvårdarna blev ett sätt för den välsituerade medelklassen i staden och den mer förmögna landsortsbefolkningen att visa på sin betydelse även efter sin bortgång.

Att gjuta i form krävde både en formgivare, modellsnickare och gjutare vilket visar på hantverkets betydelse. Varje gravmonument hade dessutom sina egna specifika dekorelement och symboler samt inskription vilket gjorde den unik. I slutet på 1800-talet blev gjutjärnet omodernt då intresset för det naturliga ökade och det smidda järnet åter blev populärt. Staket, monument och urnor från denna begränsade period är därför ett viktigt arv; över stilhistorien, materialet samt över industrialismen. Oftast saknas uppgifter om formgivare, vilka modeller som producerades samt vilka gjuterier som fanns. Kyrkogårdarnas bevarade gravvårdar av gjutjärn utgör därför ett slags anonymt produkt- och företagsregister över modeller, formgivare och gjuterier.

Ideerna till modellerna kom från olika håll, i Dalsland och Göterborg³ var de gjutna gravmonumenten en försvenskning av franska och engelska förebilder. Gravvårdarnas utformning påverkades även av till Sverige inflyttade smeder, studieresor till andra länder samt av de kringflyttande gjutarna och smedernas återanvändande av modeller.

Med tanke på spridningen av de inom industrin producerade föremålen ligger det nära att tänka sig att modellerna även var vanligt förekommande i Närke. Järnet är Bergslagens material vilket på ett naturligt och självklart sätt visar sig på kyrkogårdarna i form av både gjutna hällar och smidda kors. I de närbelägna orterna Ramsberg och Lindesberg återfinns bla gjutna hällar från sent 1600-tal och 1700-tal. På Nora södra kyrkogård utgörs de gjutna gravvårdarna huvudsakligen av staket samt kors där korsens utformning har en tydlig koppling till dess ålder.

Vård av gjutna gravvårdar

Gjutet järn är sprödare än det smidda och kan gå av eller skadas på annat sätt. Rost är dock den vanligaste skadan på gjutjärn. Där olika järndelar fogats samma, vid borrhål eller där järnet befinner sig vid eller i närheten av mark ökar risken för rost. Sättningskador är en annan orsak till skada, ofta i samband med tjällossning.

Obehandlat gjutjärn kan behållas ommålat men kräver då rostskyddsbehandling av något slag. Målat gjutjärn borstas rent från rost, grundmålas två gånger med blymönja samt slutstryks två gånger med linoljefärg.

Gamla lagningar utgör ett tidsdokument och bör inte röras/åtgärdas. Trasiga delar kan lödas alternativt svetsas samman, vilken metod som används är beroende av järnets kondition. Innan åtgärd konsulteras alltid sakkunnig alternativt en konservator. Gravvården med järnstaket på Rockesholms kyrkogård är påverkade av rost samt har någon form av sättningskada, där delar även knäckts. Skadorna behöver någon form av underhåll/åtgärd.

³ Herjulfsson, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*. På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

På Riksantikvarieämbetets (RAÄ) webbplats, www.raa.se, kan skriften ”Vård av gravstenar” laddas ned kostnadsfritt. Skriften berör både olika skador, förbyggande åtgärder, rengöring etc.

<http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

ÖVRIGT

Under inventeringsarbetet plockades äldre gravvårdar bort, båda var medtagna i inventeringen. Dessa gravvårdar hade på ursprunglig plats flera kulturhistorisk värden både enskilt och för kyrkogården som helhet.



Gravvårdarnas ursprungliga läge, till vänster grav nummer 23 kvarter 8, till höger grav nummer 12 kvarter 7.

SLUTORD

Rockesholms kyrkogård som anlade redan 1774 har i dag gravvårdar från 1800-talets andra hälft fram till idag. Gravvårdarna är av blandad karaktär och utformning, från enkla linjegravar, ett fåtal kalkstensvårdar samt de med stenram, samtliga representativa för sin tid och för olika typer av gravskick. Även om det i dag inte går att avläsa genom t.ex. titlar med anknytning till bruket eller fler pampiga gravvårdar över brukets patroner är kyrkogården starkt förknippad med Rockesholms bruk och visar på ortens historia. Den speglar även 1900-talets utveckling där bruks- och skogsindustrisamhällen läggs ner och bygden blir avbefolkad.

Rockesholms kyrkogård har ovanligt få gravvårdar med titlar kvar. Bergsman 2 st, skogsvaktare 3 st varav en bortplockad under inventeringsarbetet, handelsföreståndare 1 st, rättare 1 st, mjölnare 1 st och maskinmästare 1 st. De som är kvar har alla tagits med som kulturhistoriskt värdefulla och ger en glimt av ortens olika näringar och yrken. Med tanke på att befolkningen uppgick till 500 personer på 1870-talet kan man tro/anta att många gravvårdar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal är bortplockade, eller var det gängse med vårdar av trä som i dag för länge sedan multnat bort? I kyrkogårdens sydöstra hörn ligger ett antal små bortplockade gravvårdar av sten från den tiden kvar vilket talar för att kyrkogården haft fler enklare gravvårdar. Viktigt att dessa bevaras och kan med fördel ligga kvar på befintlig plats.

Det är en gravvård som dominerar/ i ögonfallande på kyrkogården, grav nr 1 i kvarter 9 över Olov Daniel Holmberg, son till kyrkogårdens initiativtagare brukspatronen Olov Holmgren. Gravvården/graven är också/även den äldsta gravvården på kyrkogården i dag.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Det är dock viktigt att man i den lågsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från olika tider. Gravvårdar medtagna i inventeringen bör bevaras intakta på ursprunglig plats. Nya stenar placeras med fördel i kvarter 1 och 2.

Inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är avsedd att användas som ett hjälpmedel vid upprättandet av en bevarande/kulturvårdsplan för kyrkogården. I arbetet med planen för kyrkogården/gravvårdar används lämpligen Centrala Gravvårdskommitténs skrift; *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*. Det övergripande syftet med planen bör vara att bevara de kulturhistoriska värden som finns på Rockesholms kyrkogård.

Som en följd av denna inventering kommer Länsstyrelsen i Örebro Län tillsammans med Örebro Läns Museum att gå igenom utvalda gravvårdar för att skilja ut de som bedöms vara *mycket värdefulla*. Dessa kan församlingen sedan föra upp på en separat inventarieförteckning för kyrkogården vilket gör det möjligt, om behov finns, att söka pengar för eventuella åtgärder alternativt underhåll.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Tryckta källor:

Bucht, Eivor, m.fl (1992) *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Stad och Land 103, 1992.
Movium SLU, Alnarp

Borgström, Hans (1968) *Stenhandboken*, 2:a upplagan.
Stockholm; Sveriges Stenindustri Förbund

Centrala gravvårdskommittén *Gravvårdar - Allmänna råd för bevarade och återanvändning*,
1998

Centrala gravvårdskommittén, *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och
återanvändning av gravanordningar*, 2007

Esbjörnson, Estrid. (2000) *Kyrkor i Örebro län – en vägledning till Svenska kyrkans
kyrkobyggnader*.

Esbjörnson, Estrid. (2003) *Värt att se i Örebro län – en vägvisare till natur och kultur i
Tiveden, Närke och Bergslagen*.

Geschwind, Carl. (1998) *Trakten kring sjöarna Halvsnoren och Skärjen och dess historia.
Tillkomsten av Rockesholm*.

Herjulfsson, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*.
På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

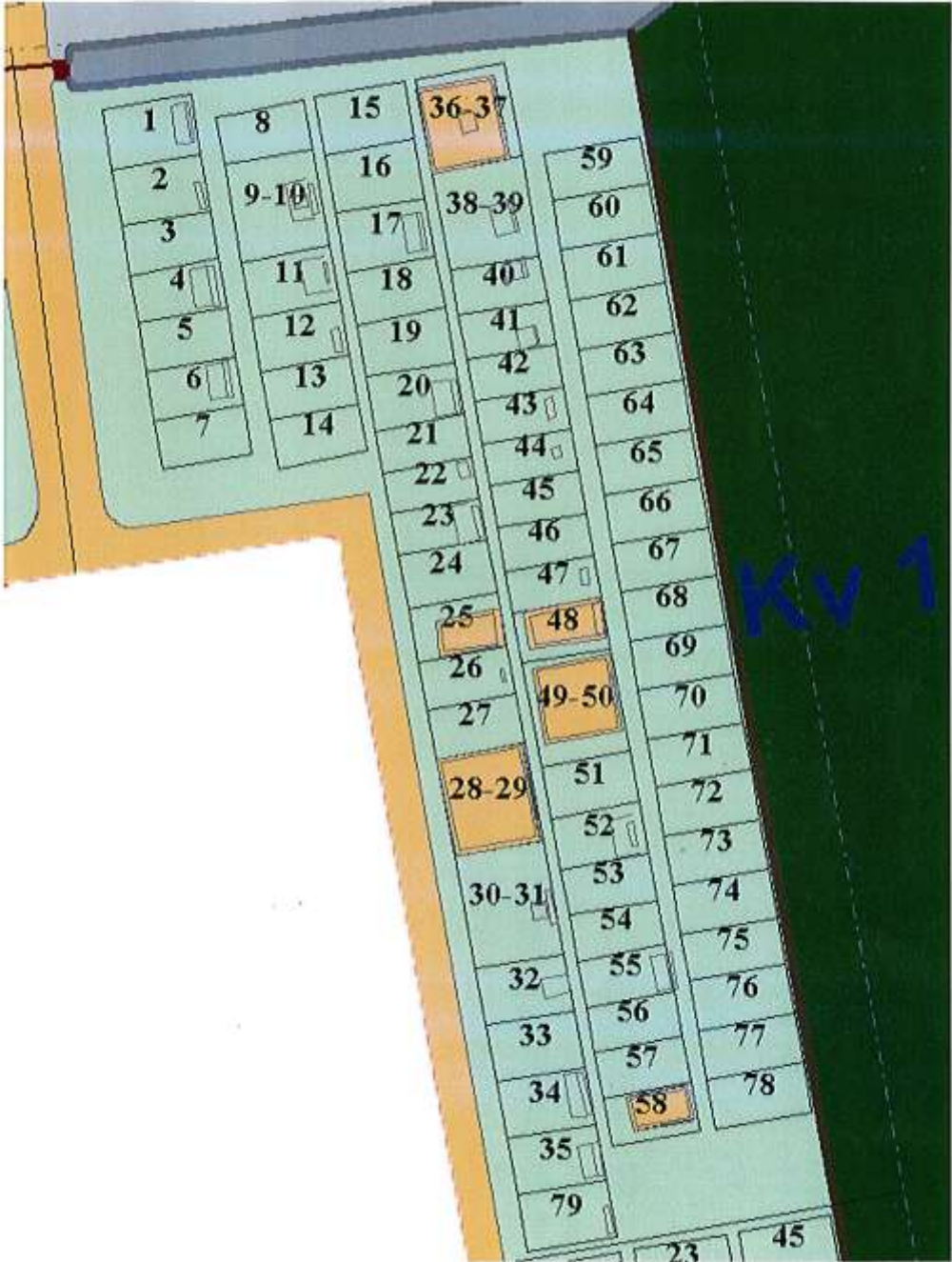
BILAGOR

Kyrkogårdskarta med kvartersindelning.

ROCKESHOLMS KYRKOGÅRD



Kvarter 1

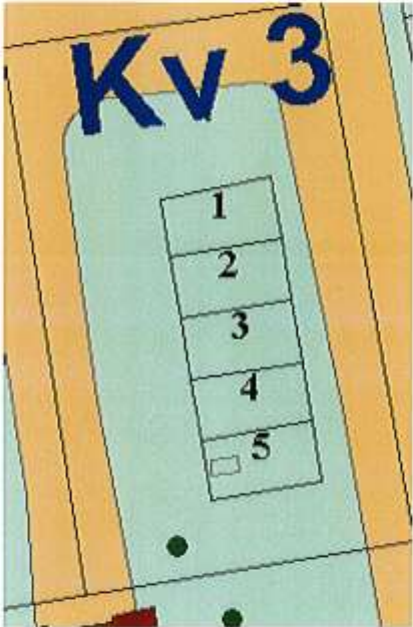


Kvarter 2

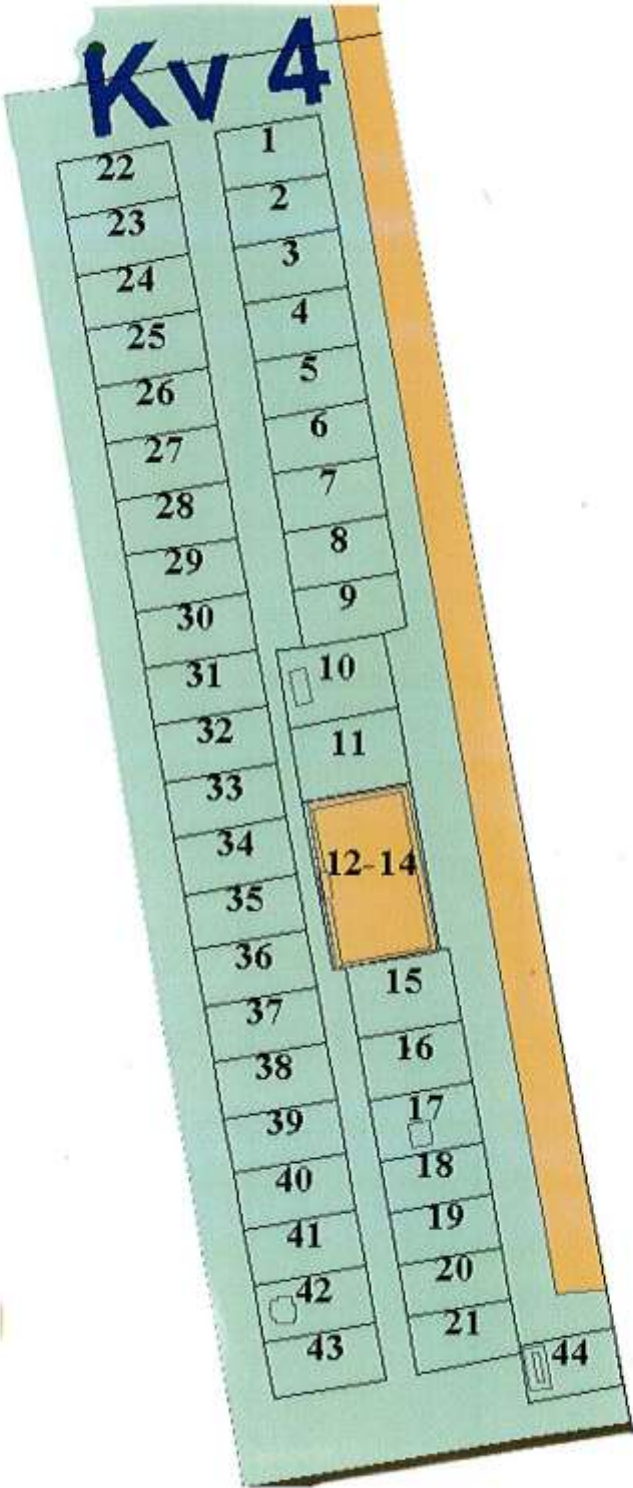
1	23	45
2	24	46
3	25	47
4	26	48
5	27	49
6	28	50
7	29	51
8	30	52
9	31	53
10-11	32	54
	33	55
12	34	56
13	35	57
14	36	58
15	37	59
16	38	60
17	39	61
18	40	62
19-20	41	63
	42	64
21	43	65
22	44	66

Kv 2

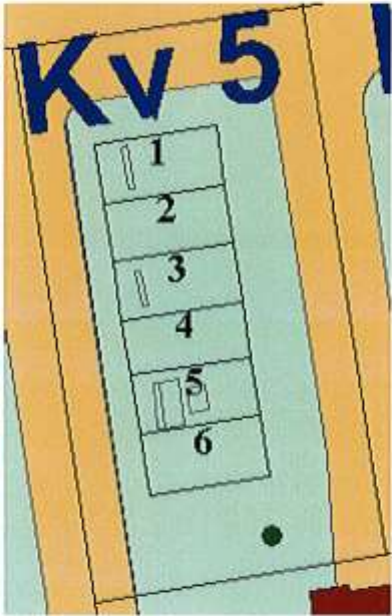
Kvarter 3



Kvarter 4



Kvarter 5

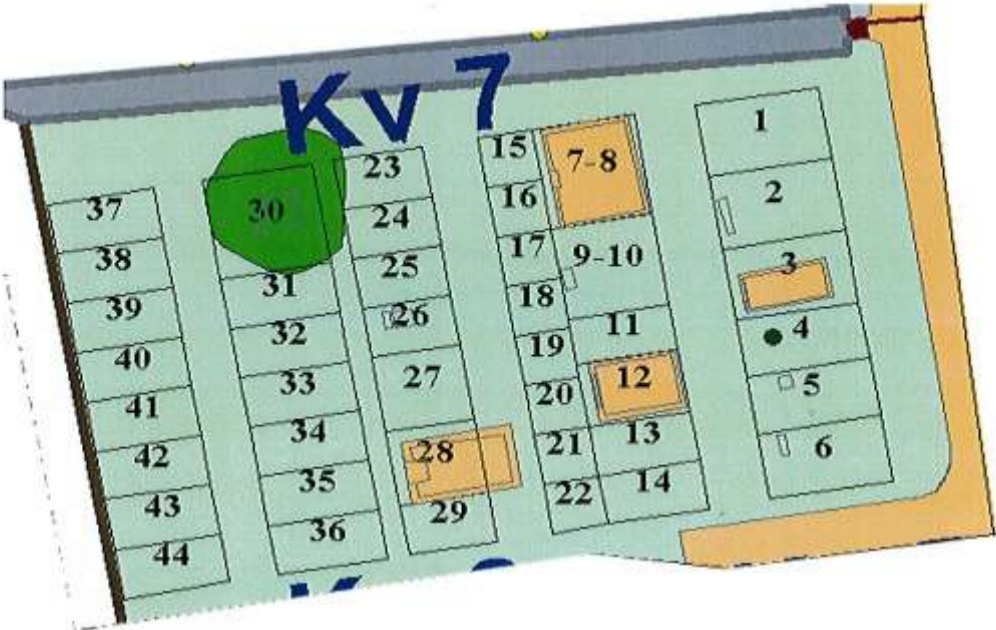


Kvarter 6

Kv 6

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21

Kvarter 7



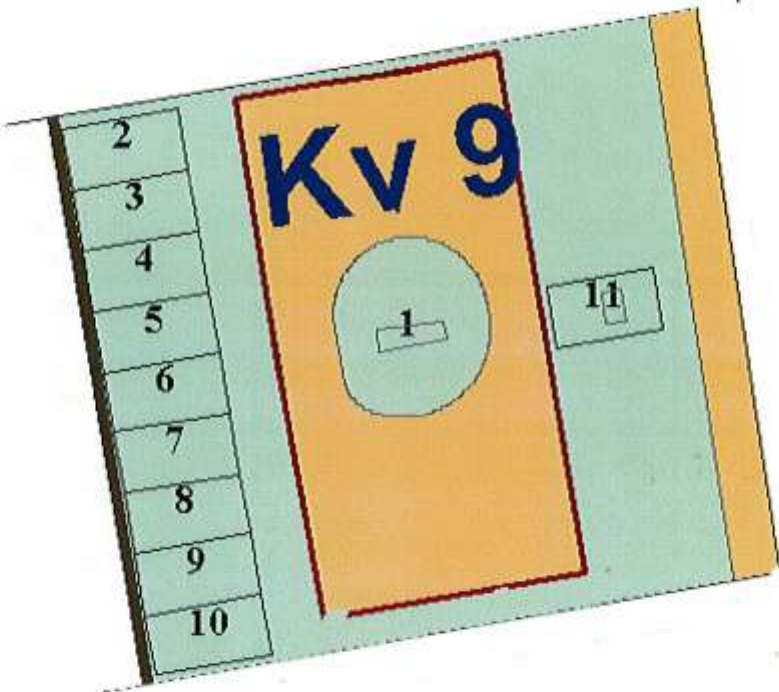
Kvarter 8

The diagram shows a grid of 48 numbered cells arranged in four columns. The top-left cell is labeled 'Kv 8'. The cells are numbered as follows:

37	25	13	1-2
38	26	14	
39	27	15	3
40	28	16	4
41	29	17	5
42	30	18	6
43	31	19	7
44	32	20	8
45	33	21	9
46	34	22	10
47	35	23	11
48	36	24	12

Two orange-shaded rectangular areas are present: one covering cells 1-2 and 3, and another covering cells 7 and 8. Small white rectangular markers are located in the right-hand column of cells 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, and 24.

Kvarter 9



Kvarter 10

Kv 10

42	28	14	1
43	29	15	2
44	30	16	3
45	31	17	4
46	32	18-20	5
47	33		6
48	34		7
49	35	21	8
50	36	22	9
51	37	23	10
52	38	24	11
53	39	25	12
54	40	26	13
55	41	27	